



УДК 331.5

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ЯК НАПРЯМ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Марія Кіржецька¹; Юрій Кіржецький²

¹Національний університет «Львівська політехніка», Львів, Україна

²Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна

Резюме. Тіньова економіка широко поширена у більшості країн світу й має негативний вплив на економічні та соціальні показники. Розглянуто підходи до напрямів детінізації економіки. Акцентовано, що заходи впливу на процес детінізації економіки постійно вдосконалюються й потребують оновлення, спираючись на досвід зарубіжних країн та загальні трансформації, що відбуваються в соціально-економічному середовищі. Основними завданнями роботи є дослідження заходів адміністративного впливу, які використовуються зарубіжними країнами для мінімізації рівня тіньової економіки; виокремлення економічних і соціальних заходів впливу на зменшення тіньової економіки та дослідження впливу інструментів діджиталізації на детінізацію економіки. Одним із основних чинників, що впливає на зростання тіньової економіки, є готівкові розрахунки. Це підтверджено проведеним кореляційним аналізом між показниками частки готівкових коштів у ВВП в Україні та тіньовою економікою. Проведений аналіз дав змогу виявити пряму залежність між розмірами тіньової економіки та часткою готівкових розрахунків в економіці. Досліджено залежність між показниками цифрових платежів на душу населення та тіньовою економікою на 26 ринках світу. Дослідження показали існування зворотної залежності між показником використання цифрових платежів країни та рівнем тіньової економіки. Узагальнення свідчать, що урядова політика боротьби з тіньовою економікою сьогодні зосереджується на цифрових платежах, а не на адміністративних заходах примусового характеру. Тому для країн, що розвиваються, діджиталізація є найоптимальнішим напрямом детінізації економіки, зважаючи на низьку ефективність адміністративних інструментів.

Ключові слова: тіньова економіка, заходи адміністративного впливу, соціально-економічні заходи детінізації, діджиталізація, цифрові платежі, детінізація.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2020.01.064

Отримано 01.02.2020

UDC 331.5

DIGITIZATION OF ECONOMIC PROCESSES AS THE DIRECTION OF UKRAINIAN ECONOMY UNSHADOWING

Mariya Kirzhetska¹; Yuriy Kirzhetsky²

¹Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

²Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine

Summary. «Grey» economy is wide spread in many countries of the world and has negative influence on economic and social indices. The paper deals with the approaches to the economy unshadowing directions. It is highlighted that the means influencing the economy unshadowing process are constantly improving and require updating based on the experience of foreign countries and general transformations taking place in socio-economic environment. The objective of the investigation is to determine the directions of Ukrainian economy unshadowing, particularly focusing on the economic processes digitization. The main tasks of the paper are to investigate the administrative influence measures used by foreign countries in order to minimize «grey» economy levels; to identify economic and social measures affecting «grey» economy reduction and investigation of the digitization tools impact on economy unshadowing. The authors identified that one of the main factors influencing «grey»

economy growth is cash payment. This is confirmed by the correlation analysis between the indices of cash share in GDP in Ukraine and «grey» economy. The carried out analysis makes it possible to determine direct correlation between «grey» economy size and cash payments share in economy. The relationship between digital payments per capita and «grey» economy in 26 world markets are investigated as well. The investigation proved the existence of inverse relationship between the country's digital payments usage rate and «grey» economy level. The generalizations show that government policies concerning the struggle against «grey» economy is now focused on digital payments instead of administrative enforcement actions. The authors define that for developing countries, digitization is the most optimal way to unshadow the economy, taking into account low administrative tools efficiency of.

Key words: «grey» economy, administrative impact measures, socio-economic unshadowing measures, digitization, digital payments, unshadowing.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2020.01.064

Received 01.02.2020

Постановка проблеми. Тіньова економіка в Україні явище досить поширене та ґрунтовно досліджене науковцями. Не зважаючи на значну кількість тлумачень сутності тіньової економіки, у роботі ми використовуємо вузжче її визначення: діяльність, що включає все ринкове легальне виробництво товарів та послуг, свідомо приховується від органів державної влади з метою уникнення сплати податків; внесків до фондів соціального страхування; певних стандартів ринку праці (мінімальної заробітної плати, тривалості робочого дня, стандартів безпеки тощо). Рівень тіньової економіки України є досить високий, зокрема у 2018 р. він становив близько 48%, тобто орієнтовно половина української економіки знаходиться поза межами офіційної статистики. Не лише в Україні, а й у переважній більшості країн світу, уряди вдосконалюють внутрішню політику детінізації економіки. Саме тому науковці та експерти активно досліджують механізми детінізації економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку М. Флейчук, легалізація економіки є комплексом заходів в інституційній, соціальній, гуманітарній, інформаційній, технологічній сферах. Залежно від сфери застосування відзначається: у сфері посилення якості людського капіталу; в інституційній; інформаційно-технологічній та економічній сферах [1].

У працях Б. Келмансона, К. Кірабаєва, Л. Медіни, Б. Мірчева і Дж. Вейса доведено, що ефективна політика детінізації передбачає використання комбінації інструментів, спрямованих на детермінанти тіньової економіки, які є важливішими і цей перелік буде відмінним для окремої конкретної країни [2].

З. Варналій визначає, що детінізація економіки передбачає використання сукупності макро- та мікрорівневих економічних, організаційно-управлінських, технічних, технологічних та правових, державних заходів щодо створення економічних передумов зацікавленого ініціативного повернення взаємовідносин між учасниками фінансово-господарського обігу речей, прав, дій з тіньового економічного обігу, а також побудови організаційно-правової інфраструктури превентивного впливу на усунення причин й умов, що сприяють відтворенню джерел тіньової економіки [3].

Дослідження Світового банку виявили залежність зростання неформальної зайнятості від економічного циклу, в якому перебуває економіка країни: якщо економіка зростає, то відбувається транзит від безробіття до регулярної та неформальної зайнятості, проте, якщо економіка впадає в рецесію, то неформальна зайнятість падає [4].

К. Вільямс [5] виділяє три концепції державної регулятивної політики у відношенні неофіційної економіки: (1) прямий контроль: покарання; (2) прямий контроль: заохочення; (3) непрямий контроль. Основною метою державної політики детінізації автор визначає не знищення тіньового бізнесу, а його транзит у легальне середовище.

Починаючи з 2010 року, трендом, що почав впливати на економіку, є зростаюча кількість суб'єктів, що мають цифрове залучення в економіку. Швидкий розвиток ІТ-технологій, розроблення та широке використання мобільних додатків має беззаперечний вплив на створення нових економічних можливостей, вирішення суспільних проблем, зокрема й детінізації економіки.

Таким чином, можна констатувати, що не існує стандартного переліку застосовуваних заходів для детінізації економіки. Вони постійно вдосконалюються й потребують повнішого розкриття, зокрема в умовах діджиталізації економіки та спираючись на досвід зарубіжних країн.

Метою дослідження є визначення напрямів детінізації для економіки України, зокрема акцентуючи увагу на діджиталізації економічних процесів.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети визначено такі наукові завдання: узагальнити заходи адміністративного, економічного, соціального впливу та заходи діджиталізації. Шляхом кореляційного аналізу підтвердити гіпотезу, що поширення цифрових платежів (як один із інструментів діджиталізації) впливає на зниження тіньової економіки у ВВП.

Виклад основного матеріалу. Найбільш аналізованими важелями механізму детінізації української економіки є адміністративні, економічні й соціальні важелі та регулятори. Досвід країн із низьким рівнем тіньової економіки дає змогу виділити заходи адміністративного впливу на детінізацію економіки (таблиця 1), які можна поділити на такі, що обмежують тіньову діяльність шляхом покарання та такі, які стимулюють транзит у легальний сектор економіки.

Таблиця 1. Заходи адміністративного впливу, що застосовуються зарубіжними країнами для мінімізації рівня тіньової економіки

Table 1. Measures of administrative impact of foreign countries used in order to minimize «grey» economy level

Країна (група країн)	Заходи
Канада, Швеція, Великобританія, США	1. Посилення вимог моніторингу підприємств у галузях з високими рівнем ризику несплати податків. 2. Додаткові штрафи для платників податків, які раніше вже були викриті в ухилянні від сплати податків
Австралія	1. Використання інформації «третьох сторін» для виявлення нелегальних фінансових трансфертів. 2. Моніторинг споживання та придбання наддорогих товарів і предметів розкоші. 3. Створення стандартизованих галузевих показників, які відображають співвідношення між витратами й товарною продукцією. 4. Створення служби зв'язку з платниками податків, які пройшли аудиторську перевірку для моніторингу поточного стану та формування зворотного зв'язку
Канада, Швеція, Греція	1. Примусове використання сертифікованих касових апаратів для організацій, що використовують готівку
Швеція	1. Примусове використання реєстрів найманих працівників з обов'язковим зазначенням особистих даних працівника, відпрацьованого часу, виду діяльності організації та її назв
Грузія, Естонія	1. Скорочення регуляторних та адміністративних бар'єрів. 2. Спрощення процедури реєстрації та ліцензування

Економічні заходи детінізації базуються на створенні сприятливого економічного середовища для розвитку підприємницької діяльності на конкурентній основі,

передбачають максимальне проникнення фінансових інструментів в організаційний механізм ведення бізнесу з метою його залучення в легальне середовище. До економічних важелів детінізації належать: програми фінансового заохочення; податкові пільги; cashback; сучасні та доступні способи оплат; відкриття рахунків «єдиний стандарт платежу» тощо. Виокремимо економічні заходи детінізації економіки, які застосовуються в зарубіжних країнах (таблиця 2).

Таблиця 2. Економічні заходи детінізації, що застосовуються в зарубіжних країнах для детінізації економіки

Table 2. Economic unshadowing measures used in foreign countries for economy unshadowing

Країна (група країн)	Заходи
Бразилія, Чилі, Мексика	Спрощення системи оподаткування
Бельгія, Болгарія, Франція, Угорщина, Нідерланди, Швеція	Зменшення податків для мікро- та малого бізнесу
Бразилія, Іспанія	Вдосконалення й розширене охоплення соціальних програм за рахунок грошових переказів та універсальних систем
Німеччина	Зменшення податкового навантаження, швидка та проста реєстрація на роботу з низькою заробітною платою (особливо в секторі домогосподарств) для роботодавців та забезпечення базового страхування від нещасних випадків

Заходи соціального характеру спрямовані на підвищення фінансової грамотності, обізнаності участі у фінансовій системі, переваг та стимулів існування бізнесу у формальній економіці. Важливим є формування цілеспрямованої комунікації, шляхи покращення сфери послуг у державному секторі й створення нових переваг як для бізнесу, так і для приватних осіб, які працюють в офіційному секторі економіки.

Цифрова трансформація є рушієм швидких змін в економіці. Зростання частки використання цифрових технологій у побуті розширює їх використання і в бізнесі. Це полегшує перехід тіньового бізнесу до формальної економіки. Встановлення цифрової ідентичності бізнесу з державним сектором й одночасне використання цифрових платіжних інструментів збільшує ефективність та прозорість як у державних, так і приватних операціях. Варто зазначити, що в останнє десятиліття у зарубіжних країнах стрімко застосовують інструментарій діджиталізації для детінізації економіки (рисунок 1): блокчейн; електронна реєстрація бізнесу; електронне декларування податків та інших платежів до бюджету; впровадження загальнообов'язкових режимів електронного податкового адміністрування; використання електронних технологій оплати праці, що дає змогу збільшити прозорість та спростити ведення бізнесу.

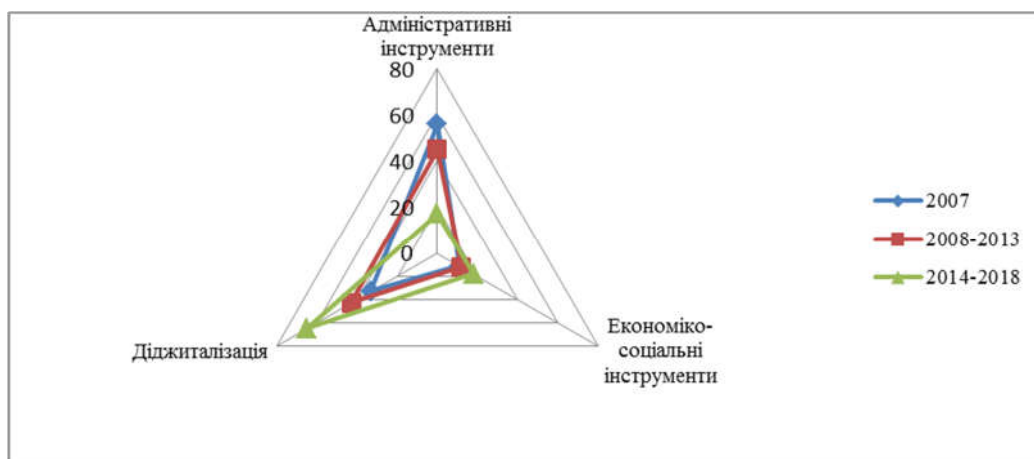


Рисунок 1. Структура інструментів впливу на політику детінізації економіки у період із 2007–2018 рр.

Figure 1. Structure of impact tools for economy unshadowing policy in 2007–2018

Джерело: побудовано за [7].

Важливим чинником існування тіньової економіки є готівкові розрахунки, які дають змогу не обліковувати здійснювані операції. Зважаючи на те, що підґрунтям зростання неформальної економіки є використання готівки, яка не може бути облікована, діджиталізація економіки стає основною перешкодою для зростання тіні. Проведемо аналіз між рівнем тіньової економіки та часткою готівкових коштів у ВВП в Україні за період із 2008–2018 рр. (рисунок 2).

Наш аналіз виявляє чітку залежність між розмірами тіньової економіки та часткою готівкових розрахунків в економіці. Коефіцієнт кореляції становить 0,80, що відображає той факт, що зменшення готівкових платежів зменшує частку тіньової економіки.

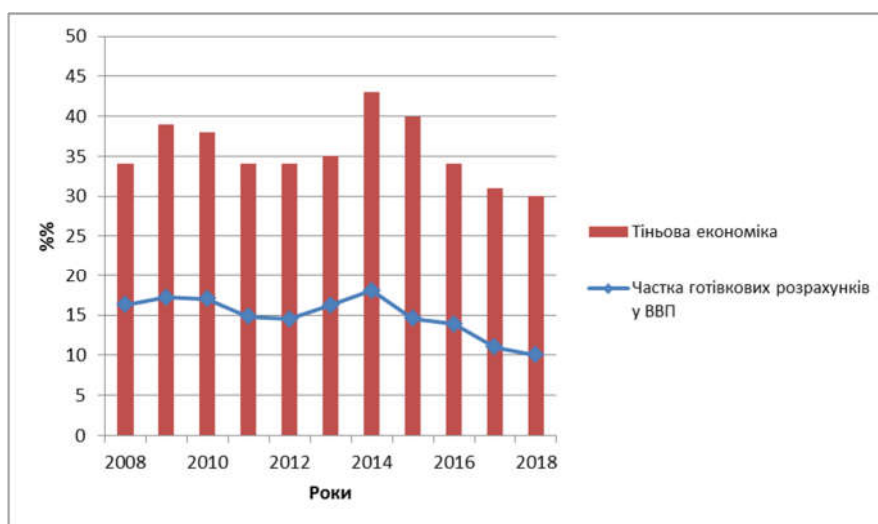


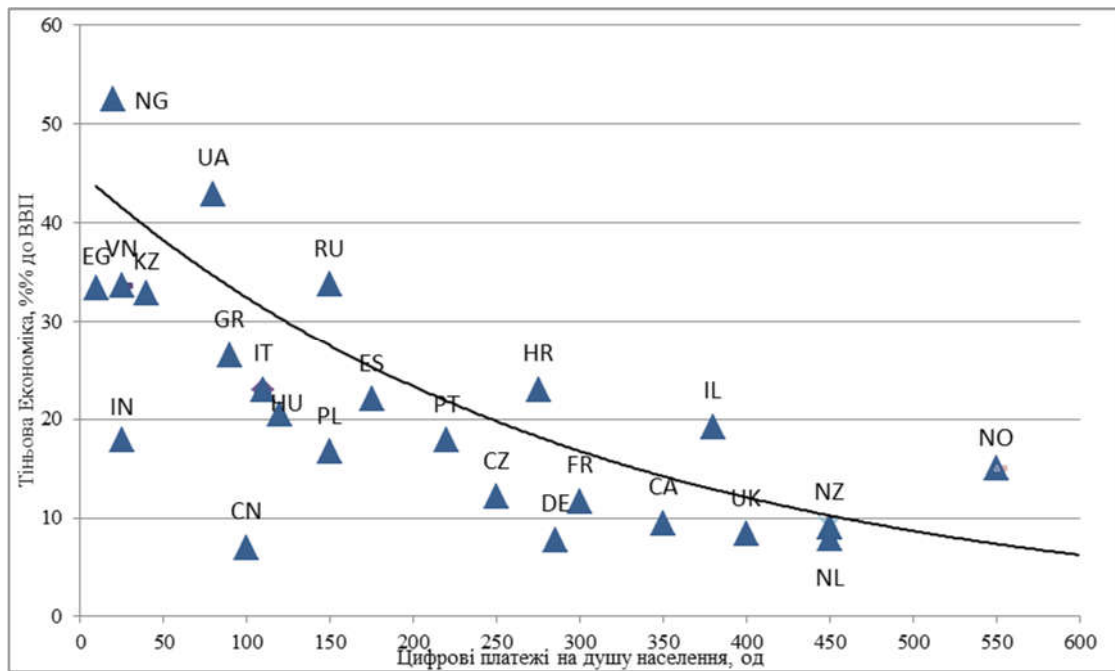
Рисунок 2. Динаміка тіньової економіки та частки готівкових коштів у ВВП у 2008–2018 рр. в Україні

Figure 2. Dynamics of «grey» economy and cash share in GDP in Ukraine in 2008–2018

Побудовано за даними Національного банку України: <https://bank.gov.ua/statistic/sdds>.

Отже, обмеження розміру допустимих грошових операцій матиме позитивний вплив на детінізацію бізнесу. Прикладом є країни ЄС, у яких ліміт із сумою, дозволеною для готівкових платежів за товари та послуги коливається в діапазоні від 2500 євро в Іспанії до 500 євро в Греції. В Україні значення цього показника становить близько 6000 євро, що на 58% більше ніж максимальний ліміт у ЄС.

Зважаючи на стрімке поширення цифрових платежів: зростання ринку на 12% протягом 2016–2017 рр., проаналізуємо залежність тіньової економіки та зворотним до готівкових розрахунків показником (рисунок 3): цифрові платежі на душу населення країни, аналізуючи статистичні дані 26 країн. Аналіз показує чітку обернену залежність цих показників. Значення критерію R-квадрат дорівнює -0,65687, що, на нашу думку, можна вважати прийнятним значенням.



Позначення

EG –	NG –	VN –	IN –	KZ –	SG –	HU –	CZ –	UA –
Єгипет	Нігерія	Венесуела	Індія	Казахстан	Сінгапур	Угорщина	Чехія	Україна
GR –	CN –	IT –	PL –	ES –	RU – Російська	PT –	NL –	NO –
Греція	Китай	Італія	Польща	Іспанія	Федерація	Португалія	Нідерланди	Норвегія
HR –	DE –	FR –	CA –	IL –	UK –	AU –	NZ –	
Хорватія	Німеччина	Франція	Канада	Ізраїль	Великобританія	Австрія	Зеландія	

Рисунок 3. Візуалізація залежності між показниками цифрових платежів на душу населення та тіньовою економікою у 2016 році

Figure 3. Visualization of dependence between digital payments per capita and «grey» economy in 2016

Побудовано за статистичними даними Міжнародного валютного фонду [6] та Консалтингової компанії А. Т. Kearney [7].

Висновки. Дослідження виявило чітку зворотну залежність між показником використання цифрових платежів країни та рівнем тіньової економіки. Аналіз показує, що країни, які досягли найбільшого успіху в зменшенні розмірів тіньової економіки, зосереджені на зменшенні використання грошових коштів та нарощення кількості цифрових платежів на душу населення, оскільки їх зростання стимулює посилення участі суб’єктів у формальній економіці. Стратегія детінізації на основі поширення цифрових

платежів в економіці зараз є визначальною. З 2007 р спостерігається тенденція до заміни адміністративних інструментів детінізації цифровими. На нашу думку, для країн, що розвиваються, діджиталізація є простішим кроком. Приклад України свідчить, що впровадження адміністративних інструментів є важко застосованими та недостатньо ефективними для країн із низьким рівнем інституційної спроможності.

Conclusions. The investigation determined distinct inverse negative relationship between the index of the country digital payments use and «grey» economy level. The analysis shows that the most successful in reducing «grey» economy size are focused on cash assets use reduction and increase of digital payments per capita number, as the growth of digital payments promotes the entities activity in formal economy. The unshadowing strategy based on the expansion of digital payments in economy is significant today. Since 2007, the tendency of the administrative tools replacement by digital ones has been observed. From our point of view, particularly, for developing countries, digitization is the easier way. It is evident from Ukraine example that the implementation of administrative tools is not effective enough for countries with low levels of institutional capacity.

Список використаної літератури

1. Флейчук М. І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації: монографія. Львів: Ахілл, 2008. 660 с.
2. IMF Working Papers: Explaining the shadow economy in Europe: size, causes and policy options. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/wpica2019278-print-pdf%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/wpica2019278-print-pdf%20(1).pdf).
3. Варналій З. С. Тіньова економіка: сутність, причини, можливості легалізації. Економіка і управління. 1999. № 3. С. 35–42.
4. In From the Shadow: Integrating Europe's Informal Labor, Policy Research Working Paper 5923, World Bank, Washington, DC., September 2012. URL: https://pdfs.semanticscholar.org/d7d5/faf3b8efc12e9b24eb54e8b0cfef4b54f3e3.pdf?_ga=2.62584044.1311628289.1579766777-1405302209.1579766777.
5. Williams C. C. Tackling Europe's undeclared economy. ADAPT Bulletin. 2015. URL: http://eprints.whiterose.ac.uk/88092/1/Williams_ADAPT_article.pdf.
6. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/wp1817%20\(10\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/wp1817%20(10).pdf).
7. Digital Payments and the Global Informal Economy. URL: http://images.globalclient.visa.com/Web/InovantElqVisaCheckout/%7B1b506b04-9392-45c1-b15d-7706c35d776d%7D_global-informal-economy-report-infographic.pdf.
8. Cashless economy. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/file/20160424_Cashless_v24.pdf.

References

1. Fleychuk M. I. Lehalizatsiya ekonomiky ta protydiya koruptsiyi u systemi ekonomichnoyi bezpeky: teoretychni osnovy ta stratehichni priorytety v umovakh hlobalizatsiyi: monohrafiya. L'viv: Akhill, 2008. 660 p. [In Ukrainian].
2. IMF Working Papers: Explaining the shadow economy in Europe: size, causes and policy options. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/wpica2019278-print-pdf%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/wpica2019278-print-pdf%20(1).pdf). [In English].
3. Varnaliy Z. S. Tin'ova ekonomika: sutnist', prychyny, mozhlyvosti lehalizatsiyi. Ekonomika i upravlinnya. 1999. № 3. P. 35–42. [In Ukrainian].
4. In From the Shadow: Integrating Europe's Informal Labor, Policy Research Working Paper 5923, World Bank, Washington, DC., September 2012. URL: https://pdfs.semanticscholar.org/d7d5/faf3b8efc12e9b24eb54e8b0cfef4b54f3e3.pdf?_ga=2.62584044.1311628289.1579766777-1405302209.1579766777. [In English].
5. Williams C. C. Tackling Europe's undeclared economy. ADAPT Bulletin. 2015. URL: http://eprints.whiterose.ac.uk/88092/1/Williams_ADAPT_article.pdf. [In English].
6. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/wp1817%20\(10\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/wp1817%20(10).pdf). [In English].
7. Digital Payments and the Global Informal Economy. URL: http://images.globalclient.visa.com/Web/InovantElqVisaCheckout/%7B1b506b04-9392-45c1-b15d-7706c35d776d%7D_global-informal-economy-report-infographic.pdf. [In English].
8. Cashless economy. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/file/20160424_Cashless_v24.pdf. [In Ukrainian].